

Литвак С. Я.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТУСУ ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЙ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Незважаючи на те, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. з'явилася ціла низка фундаментальних досліджень з теоретичної граматики англійської мови [4; 12; 15; 20; 18; 21; 19], деякі її питання все ще залишаються дискусійними. Метою нашої роботи є з'ясування статусу дієслівних категорій особи, виду, стану і способу в сучасній англійській мові. Цією метою зумовлено вирішення таких завдань:

1) аналіз різних трактувань указаних категорій;

2) виявлення їх статусу на основі загальнотеоретичних положень і власних міркувань.

1. Як відомо, у сучасній англійській мові категорія особи дієслова морфологічно виражена лише у формі третьої особи однини теперішнього часу загального виду – *writes* (винятком є дієслово *to be*). У всіх інших випадках особові закінчення повністю втрачені і засобом вираження цієї категорії є особові займенники.

На думку М. Я. Блоха, сполучення англійського дієслова з особовим займенником можна розглядати як особливу напіваналітичну форму вираження категоріального значення особи і числа [4, с. 89]. Б. Н. Бгашев вважає, що в сучасній англійській мові має місце процес закріплення за особовими займенниками у функції підмета статусу придієслівних займенників, як це відбулося у французькій мові; в результаті сполучення дієслова із займенниками першої і другої особи перетворюються в аналітичні форми, протиставлені синтетичній формі третьої особи однини теперішнього часу [2, с. 72].

На наш погляд, на сучасному етапі розвитку англійської мови особові займенники є лексичними засобами вираження категорії особи дієслова, оскільки, сполучуючись з дієсловом, вони не втрачають свого лексичного значення. Тому, враховуючи наявність морфологічної форми третьої особи однини і лексичних засобів вираження значення особи, категорію особи дієслова можна назвати лексико-морфологічною.

2. Складність аналізу категорії стану, зокрема, пояснюється тим, що ця категорія, будучи вираженою морфологічними формами дієслова, тісно пов'язана із синтаксичним рівнем мови, на що вказують багато дослідників. Наприклад, О. А. Жаборюк відзначає, що «категорія стану знаходиться в епіцентрі синтаксису» [9, с. 90].

У зв'язку з цим, на наш погляд, потребує уточнення одне з розповсюджених визначень стану як граматичної категорії, що виражає різні відношення між суб'єктом і об'єктом дії.

По-перше, необхідно підкреслити, що йдеться про граматичний суб'єкт і граматичний об'єкт, а не про семантичний суб'єкт і семантичний об'єкт. За справедливим зауваженням С. О. Шубіка, «ніякої зміни напрямку процесу з переходом від активної форми дієслова до пасивної не відбувається: процес завжди направлений від агенса до пацієнта» [16, с. 46]. По-друге, вищевказане визначення може бути застосовано лише до трьохчленних конструкцій, бо у двочлених пасивних конструкціях суб'єкт дії не згадується.

Сутність категорії стану чітко сформульована у визначенні О. А. Холодовича, згідно з яким активний стан виражає відношення, при якому підмет речення збігається із семантичним суб'єктом; пасивний стан виражає відношення, при якому підмет речення не збігається із семантичним суб'єктом [11, с. 75].

Необхідно відзначити, що при аналізі категорії стану недостатньою мірою враховується принципова відмінність між двочленими і трьохчленими пасивними конструкціями.

Двочленна активна конструкція ($N+V_{active}$) і двочленна пасивна конструкція ($N+V_{passive}$) позначають різні реальні ситуації: *John loves*; *John is loved*. Трьохчленна активна конструкція ($N+V_{active}+N_i$) і трьохчленна пасивна конструкція ($N_i+V_{passive}+by+N$) позначають одну й ту саму реальну ситуацію, виражають одне й те саме відношення між суб'єктом і об'єктом дії: дія завжди направлена від суб'єкта до об'єкта: *John loves Mary*; *Mary is loved by John*. Однак зміна форми стану спричиняє зміну синтаксичної структури речення.

У результаті заміни активної форми стану пасивною в двочленній конструкції підмет стає об'єктом дії; у трьохчленній конструкції підмет стає об'єктом, а додаток – суб'єктом дії. Відповідна перебудова синтаксичної конструкції спричиняє зміну тема-рематичного членування речення [13, с. 194].

Синтаксичний характер категорії стану виявляється також у тому, що залежно від синтаксичного контексту форма активного стану в англійській мові може мати не тільки активне значення, але й медіальне, зворотне і взаємне [1, с. 112].

Таким чином, категорію стану англійського дієслова можна кваліфікувати як морфолого-синтаксичну.

3. Ще більш дискусійною є категорія дієслівного способу.

Згідно з традиційним визначенням, категорія способу – це категорія дієслова, що виражає відношення дії до дійсності з точки зору мовця [5, с. 321].

Існуючі теорії у більшості випадків розглядають спосіб як категорію морфологічну [11, с. 68; 7, с. 54; 14, с. 46; 3, с. 226]. Категорія способу дієслова є морфологічним (ширше граматичним) ядром функціонально-семантичної категорії модальності [10, с. 86].

Оскільки модальність є одним з компонентів найважливішої властивості речення – предикативності, категорія способу пов'язана з синтаксичним рівнем мови. Тому деякі граматисти, поряд з морфологічним способом, виділяють синтаксичний спосіб. Так, В. М. Ярцева поділяє думку авторів «Граматики современного русского литературного языка» (1970) про те, що морфологічний спосіб слід відрізнити від синтаксичного способу, який використовує морфологічні форми дієслова для вираження об'єктивно-модальних значень речення [17, с. 55].

І. Р. Вихованець відзначає, що дієслівні категорії способу і часу можна кваліфікувати як загально-синтаксичні категорії, оскільки вони закріплені у сфері синтаксису, характеризуючи основну синтаксичну одиницю (речення) з боку модальності і часу [6, с. 44].

Д. А. Штелінг взагалі не вважає спосіб категорією дієслова. На його думку, це «категорія всього предикативного ядра в цілому, ширше – повідомлення комусь про щось» [15, с. 48].

Інша причина синтаксичного трактування категорії способу полягає в тому, що, як указує В. О. Плуґян, в романських і германських мовах морфологічні форми способів з часом зазнали сильної десемантизації і правила їхнього вживання в підрядних реченнях почали набувати все більш формального характеру, тобто синтаксична функція граем способу стала домінуючою [13, с. 320].

Так, С. А. Реферовська відзначає, що в німецькій мові форми непрямих способів (кон'юнктив і кондиціоналіс) уживаються у передачі «чужої» мови, але можуть і не містити в собі сумніву в істинності повідомлення: *man sagt, er sei hier* («кажуть, він тут»), *er sagt, sie würde singen* («він каже, вона буде співати») [5, с. 321].

М. К. Сабанєєва говорить про модальні і амодальні способи у французькій та італійській мовах і наводить приклади підрядних речень, в яких треба обов'язково вжити кон'юнктив незалежно від реальності/нереальності дії [14, с. 47].

На наш погляд, прикладом домінуючої синтаксичної функції граем суб'юнктива є його вживання в порівняльних підрядних реченнях, що приєднуються до головного речення за допомогою сполучників *as if*, *as though*:

She is looking at me as if she saw me for the first time. – Вона дивиться на мене, наче бачить мене вперше; *You speak as though nothing had happened.* – Ви говорите так, наче нічого не трапилось.

Слід підкреслити, що в сучасній англійській мові існує тенденція вживати замість непрямих способів дійсний спосіб. Як відзначає Дж. Каплан, безфлексійний суб'юнктив, що вживається для вираження побажання, виходить з ужитку. Він наводить такий приклад з американської газети: *It is crucial that each student brings his or her registration permit to the registration site* [20, с. 186].

За нашими спостереженнями, це явище характерне і для британського варіанта англійської мови. Ось приклади з британської газети «The Daily Telegraph»:

Mintel suggests that this generation has traditionally had high expectation («The Daily Telegraph», Aug. 23, 1995); *I feel as though as someone has hit me through the heart* («The Daily Telegraph», March 25, 1994).

У зв'язку з розглядом статусу способу в англійській мові заслуговує на особливу увагу думка Л. С. Ермолаєвої про необхідність розрізнення власне морфології та синтоморфології як різних розділів граматики [8, с. 31].

Якщо виходити з критерію форми і зважити на те, що: 1) в сучасній англійській мові немає морфологічно виражених форм імператива; 2) форми непрямих способів у більшості випадків омонімічні або формам індикатива або сполученням модальних дієслів з інфінітивом; 3) вживання непрямих способів, як правило, синтаксично зумовлено, то категорію способу можна віднести до синтоморфології, бо «морфологічну парадигму виведено у цьому разі із синтагматики, синтаксичні засоби виявляються на службі у морфології» [8, с. 29].

Таким чином, категорія дієслівного способу в сучасній англійській мові є синтоморфологічною.

Отже, в сучасній англійській мові категорія дієслівної особи є лексико-морфологічною, категорія стану є морфолого-синтаксичною, категорія способу є синтоморфологічною.

На основі загальнотеоретичних положень, застосованих у цій роботі, можна визначити статус й інших категорій англійського дієслова.

Література

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии совр. англ. языка. – М.: Высш. шк., 1975. – 156 с.
2. Бгашев Б. Н. Проблема аналитичности форм категории лица английского глагола // ФН. – 1985. – № 6. – С. 70-75.
3. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Грамматика укр. мови. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
4. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики. – М.: Высш. шк., 2000. – 160 с.
5. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 658 с.
6. Вихованець І. Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
7. Гусарова Н. В. О сослагательном наклонении в англ. языке // Спорные вопросы английской грамматики. – Л.: ЛГУ, 1988. – С. 53-63.
8. Ермолаева Л. С. Очерки по сопоставительной грамматике германских языков. – М.: Высш. шк., 1987. – 128 с.
9. Жаборюк О. А. Категория стану в сучасній англ. мові та індоєвропейській синтаксичний процес. – Одеса: Маяк, 1998. – 204 с.
10. Загітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.
11. Иванова И. П., Булдакова В. В., Поченцов Г. Г. Теор. грамматика совр. англ. языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
12. Міліх Н. Г., Перебийніс В. С., Рукіна Е. П. Морфология англ. дієслова. – К.: Либідь, 1995. – 129 с.
13. Плуґян В. А. Общая морфология. – М.: УРСС, 2000. – 383 с.
14. Сабанєєва М. К. О сущности наклонения. – ВЯ. – 1994. – № 5. – С. 46-55.
15. Штелинг Д. А. Грамматическая семантика англ. языка. Фактор человека в языке. – М.: МГИМО, ЧеРо, 1996. – 254 с.
16. Шубик С. А. Категория залога в нем. языке // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. – Л.: Наука, 1979. – С. 43-51.
17. Ярцева В. Н. Контрастная грамматика. – М.: Наука, 1981. – 111 с.
18. Biber D. and Others. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Essex: Longman, 1999. – 1204 p.
19. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 973 p.
20. Kaplan Jeffrey P. English Grammar: Principles and Facts. – N. J., 1995. – 438 p. 21. Quirk R. and Others. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Essex: Longman. – 1999. – 1779 p.

Ліпська Є. Л.

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «PERFORMATIVITÄT» (ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ) У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Проблема перформативності (перформативних дієслів, перформативних мовленнєвих актів) продовжує привертати увагу лінгвістів. Її актуальність можна пояснити, насамперед, тим, що вона знаходиться у руслі сучасних досліджень взаємодії мови і людини. Дослідження даної проблематики сприяє опису закономірностей розвитку і функціонування мови в соціумі, освідомленню психологічних аспектів впливу мови, мовленнєвої поведінки на підсвідомість, розширює уявлення про співвідношення комунікативної і мовної семантики.